

Dynda, Jiří

[Ginzburg, Carlo; Lincoln, Bruce. Old Thuess, a Livonian werewolf: a classic case in comparative perspective]

Religio. 2021, vol. 29, iss. 1, pp. [91]-93

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/Rel2021-1-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144013>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

**Carlo Ginzburg
– Bruce Lincoln,
Old Thiesse, a Livonian
Werewolf:
A Classic Case in
Comparative Perspective,**

**Chicago – London:
University of Chicago Press
2020, 289 s.**

ISBN 978-0-226-67441-4.

V dubnu 1691 před soudem v livonském Jürgensburgu (dnešní Zaube v Lotyšsku) vypovídal více než osmdesátiletý Thiesse z Kaltenbrunu, zvaný Starý Thiesse. Německé soudce uvedl v úžas bezelstným přízná-ním k obvinění z vlkodlactví, které na něj bylo uvaleno. Thiesse vypověděl, že se tři-krát do roka se skupinou podobně nadaných lidí proměňovali ve vlky, načež se vydávali na výpravy „do pekla“, kam zlí čarodějové ukryli obilí a dobytek ukradené prostým lidem. Skupina vlkodlaků prý bojovala s čaroději o získání zásob a následně se navracela zpět. Zaskočený soudní tribunál se snažil Thiessovu výpověď vměstnat do předpřipraveného diskurzu démonické lykantropie. Na námitky soudců i později přivedeného vesnického pastora však Thiesse trpělivě vysvětloval, že jakožto vlkodlak bojoval právě proti zájmům Satana a jeho přísluhovačů, čarodějů, a že tudíž byl „psem Božím“, jenž ochraňoval zásoby obyčejných vesničanů proti čarodějům. V říjnu téhož roku pak nejvyšší soud v Tartu Thiessu za náklonnost k lykantropii a ďábelským bludům a za neuctu ke státním i církevním autoritám odsoudil k exemplárnímu trestu čtyřiceti ran.

Thiessův pozoruhodný proces uvedl ve známost lotyšský historik Hermann von Bruiningk, když r. 1924 vydal jeho transkript. Deset let poté tento materiál využil rakouský filolog Otto Höfler k podložení své hypotézy o indogermánských státo-tvorných mužských skupinách (*Männerbünde*),

jež zaznamenala velký úspěch zejména v kruzích srovnávacích mytologů a indoev-ropeistů, jako byli Stig Wikander, Geo Windegren, Georges Dumézil nebo Mircea Eliade. Nejvíce však Thiessu proslavil italský historik Carlo Ginzburg, když jeho proces uvedl r. 1966 jako *comparandum* k vlastnímu bádání nad procesy s furlánskými benandanty (čes.: *Benandanti: Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*, Praha: Argo 2002). Ti podle svých výpovědí také několikrát do roka bojovali s čaroději kradoucími úrodu, aby ji zase navrátili lidem – a podobným způsobem mátlí tehdejší inkvizici důrazem na to, že tímto jednáním bojují proti ďáblu a slouží Bohu. Ginzburg viděl za podobností obou případů historickou spojitost: přezívání mýtu o extatických soubojích, který měl kořeny v „eurasijském šamanismu“ a prostřed-níka ve slovanském substrátu, jenž podle něj shodně ovlivnil furlánský i livonský případ. Proti této hypotéze argumentoval americký religionista Bruce Lincoln, jenž se o deset let později soustředil na socio-ekonomické vztahy vyjádřené v Thiessově výpovědi. Podle Lincolnna byl Thiesse i další svědci z řad prostého livonského obyvatelstva v podřízeném mocenském postavení vůči německé šlechtě a soudcům, kteří stáli proti nim. Thiessova artikulace představ a praktik vlkodlactví tak podle něj vypovídá spíše o politickém a ekonomickém po-stavení Livonců (*Undeutsche*) vůči německé (*Deutsche*) šlechtě a panstvu.

Právě Ginzburg a Lincoln se k Thiessovu případu vracejí v recenzované monografii. Ta představuje opravdu pozoruhodný nakladatelský počín. Po úvodcích od obou spoluautorů obsahuje jednak dosud nikdy nepřełożený kompletní přepis soudního procesu s vlkodlakem Thiesssem, jednak překlad dvou kapitol Höflerovy knihy, která celý případ uvedla ve známost. Tyto dva primární texty (jinak už bohužel nelze Höflerův text dnes číst) čtenáře skvěle uvádějí do dalších částí knihy.

Ty sestávají nejprve z představení pojetí obou autorů. V první řadě jde o výňatky z Ginzburgových knih z 80. a 90. let: srovnání Thiessu s benandanty z jeho první monografie na toto téma, reflexi ideologických předpokladů skrytých za Höflerovou

teorii o *Männerbünde*, pojednání o případu jednoho Freudova ruského pacienta s neurózou iniciovanou vlčím snem, který Ginzburg interpretuje jako specifický projev stejných folklorních představ o vlkodlactví a narození v amniu, a konečně pak návrat k thiessovské a benandantské problematice v kapitolách z knihy *Storia notturna* (čes.: *Noční příběh: Sabat čarodějnic*, Praha: Argo 2003), v nichž Ginzburg shromažďuje srovnávací materiál týkající se mýtů a rituálů spojených s extatickými souborji ochránců lidí se skupinami čarodějů, které byly později využity ke konstrukci narativu o čarodějnickém sabatu.

Proti tomu stojí Lincolnův text, v němž se tento chicagský religionista soustředí na Thiessov případ jako na projev „dramatu náboženského odboje“ (s. 88). Lincoln se ve své diskurzivní analýze přepisu soudního přelíčení zaměřuje na momenty, v nichž Thiessov vzdoruje německým soudcům, pápům i klerikům. Jeho mytologizovanou výpověď o výpravách skupiny vlkodlaků za ukračenými zásobami tak čte socioekonomickým prizmatem jako vyjádření subalterního postavení livonských rolníků a sedláků, jež německé panstvo obíralo o úrodu. Thiessov však „rámuje své odpovědi tak, že různé skupiny jeho posluchačů jim mohly rozumět v souladu se svými zájmy a potřebami“ (s. 105). Poměrně subtilním způsobem se tak vyhne jak označení za ďáblem svedeného heretika, tak ani nedojde ze strany soudců k plnému nahlédnutí skutečnosti, že mezi řádky Thiessov možná označoval za čaroděje je samotné (byť jeho neucta k autoritám je nakonec potrestána alespoň v obecné rovině). Lincoln tak oproti Ginzburgovi vidí procesy s Thiessem i benandanty nikoliv jako dva projevy téhož archaického mýtu, nýbrž jako dva příklady symbolicky odbojně reakce na analogický mocenský tlak ze strany vrchnosti.

Ginzburg v reakci na to hájí svou komparativní metodu i hypotézu o hlubším mytologickém původu představ o extatických souborjích zlých čarodějů a hodných vlkodlaků či benandantů („dobrodějů“). Uznává jistou vágnost své hypotézy o předkřesťanských agrárních kultech spojených s plodností, proti Lincolnovým námitkám ovšem staví své přesvědčení o významu propojení

morfologické (typologické) komparativní shody v datech s hypotézou o jejich společném historickém zdroji. Skrze úvahy o typologickém a genetickém srovnávání a jejich smysluplném usouvztažnění se dostává ke konceptu „konjunktivní anomálie“ (s. 125), který mu, jako metafora převzatá z kodikologické a filologické metody studia rodnin památek, slouží k uchopení zjevných konvergencí v obou vzájemně nespojitých soudních procesech. Pokud oba datasets sdílí několik takových konjunktivních anomálií, lze podle Ginzburga postulovat jejich společný zdroj.

Proti tomu se v dopise Ginzburgovi opět staví Lincoln, jenž se tentokrát soustředí na vyvrácení platnosti právě oněch několika konjunktivních anomálií mezi oběma případy. Zejména se snaží vyvrátit Ginzburgem uvažované slovné zprostředkovatelství těchto představ a dekonstruuje obraz slovné víry ve vlkodlactví vykreslený R. Jakobsonem a M. Szeftelem, na němž Ginzburg stavěl. Lincoln kritizuje, že se Ginzburg snažil vměstnat morfologické podobnosti pocházející z odlišných kulturních kontextů do jedné množiny, aby vytvořil dojem jednoho koherentního narativu, jenž by byl projevem ztracené archaické představy. Takový přístup podle něj nutně vede k misreprezentaci a dezinterpretaci primárních dat (s. 138). Daná *comparanda* jsou podle něj nezávislémi reakcemi na podobné síly, problémy, podněty a okolnosti, zejména asymetrické mocenské vztahy (s. 128 a 133).

Posledních šedesát stran knihy je přepísem rozhovoru mezi oběma badateli, který spolu vedli ve dvou dnech na podzim r. 2017, aby se dobrali styčných ploch svých přístupů, ale i teoretických a metodologických kořenů vzájemného nesouhlasu. Knihu pak uzavírají dvě přílohy dalších pramenů k případu livonského vlkodlaka, poznámky, seznam další četby a velice detailní jmenný i předmětový rejstřík.

Od úvodních primárních pramenů přes základní „staré“ texty obou autorů a jejich badatelskou korespondenci až po závěrečný dialog nad vyvstalými tématy se kniha čte jedním dechem jako naprosto fascinující a jedinečná ukázka jednak příkladně zvládnutého monografického zpracování vý-

značného komparativního případu z dějin evropské historie a srovnávací mytologie, ale též jako krásná ukázka badatelské spolupráce a dialogu dvou vědců, kteří mají k dané problematice diametrálně odlišný přístup a vyzovují ze stejných dat různé závěry, avšak díky trpělivé a vstřícné diskuzi dokážou najít společné jmenovatele pro ustanovení alespoň několika konsenzuálních závěrů.

Rozprava Ginzburga a Lincolna nad případem starého Thiessa otevírá celou řadu obecných teoretických a metodologických otázek, v odpovědích na něž se sice oba autoři různí, ale jsou ochotni debatovat o tom proč: Je záhodno ve vědě postulovat riskantní řešení? Může být *hapax legomenon* (tj. jedinečný doklad) v historickém bádání přesvědčivým důkazem? Může být srovnávací přístup přínosný i v době popularity partikulárních a kontextově citlivých studií?

Zajímavá je i počáteční epistemologická asymetrie: Ginzburg v zásadě souhlasí s Lincolnovým náhledem a nemá větší problém začlenit jej do své hypotézy (diskurzivní rovina soudních výpovědí, ač možná motivovaná analogickou socioekonomickou situací, jednoduše může čerpat ze společného základu příbuzných symbolických soustav), ale Lincoln s obecností Ginzburgova postoje nesouhlasí a považuje jej nejen za chybný, ale i nebezpečný. Tato nevyrovnanost je v závěru lehce překročena, když Lincoln uzná (s. 187-188), že nemá výklad pro některé motivy, které Thies v procesu uvádí a které Ginzburgův přístup umí objasnit lépe (pokud navíc do sebe integruje Lincolnovu diskurzivní analýzu), a následně navrhuje znovuotevření kontextuálně citlivého bádání nad komparativními případy z celého světa, jež Ginzburg nashromáždil (s. 193). Snad se někdy dočkáme syntézy, která by zohledňovala sociologický i symbolický rozměr Thiessova podání, byť zcela bezrozporné závěry v tomto případě z povahy věci očekávat nemůžeme nikdy, jak autoři také otevřeně přiznávají. Škoda jen, že v knize kromě odkazu v seznamu další čteny nijak nezohledňují kritiku a práci, kterou na poli bádání o vlkodlácích vykonal Willem de Blécourt a jeho žáci (např. Willem de Blécourt [ed.],

Werewolf Histories, London: Palgrave Macmillan 2015).

Vedle skutečnosti, že tato monografie bude moci v budoucnu sloužit jako exemplární úvaha nad srovnávacím přístupem a jako nepominutelné východisko pro jakékoliv další bádání k tématu evropských vlkodlaků a extatických soubojů, je celý dialog Ginzburga s Lincolnem v této knize nádhernou ilustrací, jak plodná, fascinující a inspirativní může být badatelská diskuze, když je vedena kultivovaně, věcně a vstřícně k postojům oponenta.

JIRÍ DYNDÁ

Religio: Revue pro religionistiku
29/1, 2021, 91-93.

<https://doi.org/10.5817/Rel2021-1-5>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Tanya M. Luhrmann, How God Becomes Real: Kindling the Presence of Invisible Others,

Princeton – Oxford: Princeton
University Press 2020, 256 p.

ISBN 978-0-691-16446-5.

Gods, spirits, and various invisible others are presumably part of every human culture. Cognitive and evolutionary sciences of religion (CESR) study spirits and gods as natural products of the human mind and human behavior. Does this mean that gods and spirits are mere byproducts of our cognition, illusions grounded in fictional realities? Tanya M. Luhrmann introduces a fresh and fascinating anthropological perspective on this challenging question. According to Luhrmann, we should not ask whether people “believe and therefore see” various invisible others, the objective existence of which Luhrmann herself does not